

КЕЙС

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРНОЮ СПАДЩИНОЮ У МІСТАХ ХАСИДСЬКОГО ПАЛОМНИЦТВА

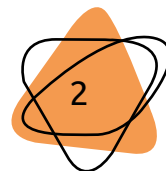

REHERIT

← ПРОЕКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

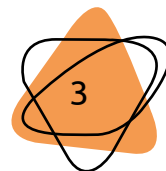

Кейс «Управління культурною спадщиною у містах хасидського паломництва» підготовлений для проєкту «ReHERIT: спільна відповідальність за спільну спадщину», що реалізується з 2018 до 2020 року.

Проєкт спрямовано на переосмислення, актуалізацію та розвиток потенціалу культурної спадщини Умані, Львова та інших міст Центральної та Західної України.

Метою проєкту є робота з потенціалом культурної спадщини для економічного, туристичного, культурного та освітнього розвитку міст, налагодження комунікації між органами влади, неурядовими організаціями, місцевими жителями.

Проєкт передбачає підготовку низки аналітичних досліджень щодо ефективного управління місцевою культурною спадщиною у форматі рекомендацій, кейсів та білих книг.

Паломництво є різновидом релігійного туризму, однак сутнісно відрізняється від нього та інших видів туризму. Тому це явище потребує й інших підходів до управління сакральними пам'ятками. Метою таких паломницьких подорожей є втілення релігійних практик і прагнень, які вимагають іншої взаємодії з пам'ятками та громадою, на території якої розташовані пам'ятки (режим доступу, статус об'єкта, логістика, умови перебування та ін.). Місцеві громади по-різному вирішують питання, пов'язані з потоками паломників. У пропонуваному кейсі описано відповідні проблеми та підходи до їх вирішення у містах хасидського шанування в Україні й за кордоном, а також наведено приклад всесвітньо відомого міста християнського паломництва Сантьяго-де-Компостела, в якому вирішено ряд питань і налагоджено взаємодію паломників та місцевої громади.

ІНФРАСТРУКТУРА

У XVIII столітті в Україні виникла релігійно-містична течія в іудаїзмі — хасидизм. Це відправна точка паломництва, яке передбачає приїзд і перебування хасидів на могилах своїх духовних наставників — цадиків і рабинів, — де прибулі вшановують молитвою їхню пам'ять. Такі місця поховання є майже по всьому світі. Паломництво для хасидів є засадничим принципом їхніх духовних переконань. Хоч раз у житті для них важливо побувати на могилі духовного наставника, і найкращим періодом в році, коли це варто робити, вони вважають іудейський Новий рік — Рош га-Шана (івр. ראש השנה — голова року). Популярними місцями хасидського паломництва в Україні, крім найвідоміших Умані й Меджибожа, є також Мукачево, Белз, Бердичів, Брацлав, Гадяч, Садгора.

В умовах постійного зростання потоку паломників постала низка невирішених питань. Насамперед це відносини з місцевою владою та жителями, а також збільшення навантаження на інфраструктуру міста, транспортне сполучення, міжнаціональне та міжрелігійне порозуміння, безпека гостей та ін.

У містах хасидського паломництва інфраструктура розвинена не надто добре, адже, окрім Умані, ці містечка в Україні здебільшого невеликі. Щороку до Белза з'їжджається близько 2-3 тис. паломників, при цьому населення міста становить 2343 особи. Умань щороку приймає близько 20-30 тис. хасидів (при населенні близько 83 тис.). Тому саме невеликі міста часто не можуть упоратися зі значними потоками приїжджених, через що виникають різноманітні проблеми, включно з побутовими конфліктами з місцевими жителями. Маленькі містечка менш адаптовані до значного напливу паломників, тож хасидське паломництво в них не таке тривале, як, наприклад, в Умані. У малих населених пунктах переважно не курсує громадський транспорт (вони маленькі за площею та кількістю населення). Тому до місць паломництва хасиди дістаються самостійно. Цей та подібні випадки створюють незручності як для самих мешканців, так і для паломників чи туристів.

Фото: ukrainaincognita.com

Синагога Баал Шем Тов. Меджибіж.

У Меджибізьку синагогу, до некрополя на давньому кладовищі, де поховано Баал Шем Тову, під час сезону прибувають по декілька груп паломників удень і вночі. За підтримки хасидів упродовж останніх кількох років у селищі звели великий комплекс із готелів вищої категорії, хостелів, мінімаркетів, синагог. Більшість будівель, що розташовані неподалік могили Бешта, викуплені хасидами. На них часто можна побачити таблички з назвами вулиць та вивіски на івриті. Поступово з територій, прилеглих до пам'ятки, витісняється місцеве населення. Приклад Меджибожа показує, що хасиди впливають на розвиток сфери гостинності. Проте ці послуги переважно адаптовані до потреб паломників і ними не завжди можуть скористатися інші туристи.

Такі приклади є і в інших місцевостях. Це Белз (Львівська обл.), де хасидська громада на околиці містечка побудувала свій готель; Гадяч (Полтавська обл.), де для зручності паломників створили Центр хасидизму Адмор Азакен — один із найбільших подібних центрів в Україні.

УПОРЯДКУВАННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ПАМ'ЯТОК

Культурна спадщина у місцях хасидського паломництва зберігається переважно зусиллями іноземців. Окремі меценати, єврейські спільноти та організації ініціюють упорядкування територій та відновлення пам'яток, сприяють розвитку інфраструктури навколо.

Один із найбільших центрів хасидизму, Адмор Азакен у Гадячі, зводився за рахунок американських меценатів — фонду сім'ї Джорджа Рора, — та підтримується Федерацією єврейських громад в Україні.

У Белзі збережено чимало пам'яток, які є частиною історії єврейської громади міста. Зусиллями світової єврейської громади у ньому було відреставровано ритуальну лазню — мікву XIX століття, а на єврейському кладовищі спорудили Стіну плачу. У Бердичеві (Житомирська обл.) за підтримки єврейських громад з-за кордону відновлено синагогу. При ній організували єшиву — єврейський вищий навчальний релігійний заклад. Із 1989 року створено Товариство єврейської культури, яке стало займатися її розвитком у містечку, організовуючи різноманітні заходи, спрямовані на підтримання єврейської культури (наразі припинило свою діяльність). У 1990-х роках у Бердичеві започаткували й недільну єврейську школу.

Садгора (колись містечко на Буковині, а нині один із районів Чернівців) також є одним зі знакових місць хасидського юдаїзму. Тут пам'ятки, які стосуються його істо-

рії, підтримуються за рахунок єврейської громади. Місцем паломництва є могила цадика Фрідмана, яку у 1990-х роках обвели муром і звели саркофаг. Ще одним важливим місцем хасидського паломництва у Садгорі є синагога, яку теж відреставрували за підтримки єврейських громад.

Пам'ятками у Меджибожі, Белзі, Гадячі також опікується єврейська спільнота. Місцева громада на початках часто не виявляє інтересу до таких ініціатив. Відсутність інтересу, врешті, стає причиною відсутності й продуктивного діалогу між місцевою владою та хасидською спільнотою. Наслідком цього є хаотична забудова, заборгованості по комунальних платежах, створення закритої спільноти навколо об'єктів паломництва тощо. Наприклад, у Меджибожі 2016 року хасиди побудували ще один центр для паломників, дозвіл на спорудження якого місцева влада не давала. Таким чином, єврейські пам'ятки стають важливими для хасидської спільноти, натомість їх стає дедалі важче визначати як спільну культурну спадщину громади.

Центр хасидизму «Адмор Азакен» у Гадячі.

І владі, і місцевим жителям необхідно розуміти, що співпраця з єврейською громадою сприяє розвитку паломництва, і таким чином активізації туризму, зацікавленості гостей історією міста. А отже, загалом сприяє його розвитку й збільшенню кількості робочих місць (за рахунок побудови єврейських та хасидських паломницьких центрів, синагог, інших культурних пам'яток, організації туристичної інфраструктури й сфери послуг). Паломники приїжджають на святі для них місця у певні, важливі для них дати. І хоч вони не перебувають тут постійно, однак такі відвідини дають можливість збільшити кількість робочих місць для місцевих жителів, які можуть доглядати за пам'ятками та розвивати інфраструктуру для паломництва.

ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД ЗБЕРЕЖЕННЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Для збереження та популяризації єврейської культури в Польщі створено Фонд збереження єврейської культурної спадщини, який фінансується меценатами з усього світу. Діяльність фонду включає в себе врегулювання питань, які стосуються єврейського культурного надбання, та налагоджує взаємодію з місцевою владою. Така практика поліпшує комунікацію й допомагає вести продуктивний діалог між єврейською громадою, владою міста, меценатами та містянами. За сприяння численних організацій і приватних осіб від початку виникнення фонду вдалося врятувати від руйнації десятки єврейських кладовищ у таких містах, як Закопане, Козієніце, Мшцонуві, Клодзько, Іванісці. Діяльність фонду включає й активізацію особливо важливих та цінних пам'яток єврейської спадщини, серед яких синагоги у Замості, Красніку та Риманові. Ще одним пріоритетом для фонду є охорона об'єктів єврейської спадщини, які мають релігійне чи історичне значення.

Брама Гродська - Театр NN.

Нині одним із найвідоміших міст країни, де якісно налагоджено охорону культурної спадщини євреїв, є Люблін. 6 травня 1999 року тут заснували Центр католицько-єврейського діалогу, метою якого є співпраця католицьких та єврейських середовищ у місті, а також реалізація релігійних, культурних, освітніх та інших заходів і наукових ініціатив. На думку керівників центру, така ініціатива зміцнює спіль-

ноту молитви та рефлексії, а також сприяє дружньому міжконфесійному діалогу. Пам'яттю про історію люблінських євреїв займається Центр культури «Брама Гродська — театр NN» та Люблінська палата пам'яті євреїв. Свого часу місто було одним із найзаселеніших євреями, а нині є важливим центром хасидизму: тут жив хасидський рабин Якуб Ізаак Горовіц, відомий як люблінський цадик. Його могила є місцем паломництва для хасидів з усього світу (Центр [«Брама Гродська — театр NN»](#) розташований між Старим містом та Єврейським кварталом).

У Центрі зберігаються матеріали, пов'язані з історією та культурною спадщиною Любліна.

Ще одним об'єктом ушанування єврейського народу в Любліні стала «Вічна лампа» — ліхтар, запалений на місці колишнього єврейського району з ініціативи Центру «Брама Гродська — театр NN». Це один з останніх довоєнних вуличних ліхтарів. Він став символом життя юдейського народу тих часів та не згасає ні вдень, ні вночі.

Ліхтар пам'яті. Люблін.

Важливими місцевими пам'ятками, які розповідають про історію євреїв в Любліні є: дошка вшанування єврейського міста (на ній зображено план міста); старе єврейське кладовище; пам'ятна дошка на місці давньої синагоги — Махарами; меморіальна дошка на будівлі, що на Замковій площі, видатного хасидського цадика Якова Іцхака Горовіца (був студентом Елімелеха з Лежайська. У місті цадик заснував суд і відкрив синагогу). Також у Любліні є музей хасидів — «Єшивас Хахмей Люблін». До Другої світової війни будівля була вищим навчальним релігійним закладом для хасидів (єшивою). Зазначені місця й об'єкти охороняються єврейською громадою за підтримки місцевої влади та ініціативи «Брами Гродської», в якій місцеві жителі активно комунікують з єврейською громадою. Активісти осередку «Брама Гродська», крім охорони культурної спадщини, узяли на себе просвітницьку функцію, яка виявляється в організації для школярів ізраїльсько-польських зустрічей та майстер-класів різноманітних форматів, у такий спосіб розповідаючи про спіль-

ну історію. За словами організаторів заходів, на таких заходах діти заводять нових друзів й нерідко підтримують зв'язки одне з одним у майбутньому.

Ще одним прикладом успішної комунікації між владою міста та єврейською громадою є згаданий Лежайськ. Задля збереження культурної спадщини євреїв місто співпрацює з рядом організацій, серед яких Музей польських євреїв та Фонд хасидів Лежайська в Польщі. Окрім іншого, вони поширюють інформацію про місцеву культурну спадщину. 2016 року влада міста разом із фондом запланувала побудову спеціалізованого центру, який забезпечив би комфортні умови перебування для паломників. За словами міського голови Лежайська, Іренеуша Стефанського, такі центри забезпечили б прихисток паломникам та надали додаткові робочі місця жителям міста. «Коли центр буде створено, у нас з'явиться місце, де паломники можуть погрітися, помолитися та поїсти. Умови їхнього перебування будуть сприятливими для паломництва», — розповідає генеральна директорка Фонду збереження єврейської культурної спадщини Моніка Кравчик. Вона стверджує, що такі центри необхідні, адже щороку до таких міст, як Лежайськ, приїжджають тисячі паломників, які проводять по кілька годин на кладовищі й змушені захищатися від холоду чи негоди в наметах. Сьогодні, крім Фонду збереження єврейської культурної спадщини, у Польщі діє Асоціація єврейських релігійних громад, створена 1993 року. Вона організовує релігійні та культурні заходи для польських євреїв, здійснює іншу благодійну діяльність.

На цих прикладах можна пересвідчитися, як польська влада сприяє збереженню культурної спадщини євреїв. Управління культурною спадщиною відбувається спільно з обох сторін — як місцевою владою, так і за підтримки єврейської громади. До того ж, [Фонд збереження єврейської культурної спадщини](#) фінансується з-за кордону заінтересованими особами, що дає змогу фінансово підтримувати культурну спадщину євреїв у Польщі.

САНТЯГО-ДЕ-КОМПОСТЕЛА (ІСПАНІЯ)

Фото: incomatour.com.ua

Кафедральний собор Св. Якова у місті Сантьяго-де-Компостела.

До успішних прикладів управління культурною спадщиною, пов'язаною з паломництвом, можна віднести дорогу до кафедрального собору Святого Якова в іспанському місті Сантьяго-де-Компостелі, де й зберігаються мощі цього апостола Ісуса Христа. Цей іноземний досвід може стати хорошим прикладом для міст хасидського паломництва в Україні.

Дорога до Сантьяго-де-Компостели відома у всьому світі. Довжина цього шляху від 250 до 1000 км. Є кілька маршрутів проходження: від найкоротшого — 250 км, який розпочинається в Порту (Португалія), до найдовшого — Мазарабського шляху.

ху, який становить 1000 км і бере початок у місті Севільї (Іспанія). Пройти цим шляхом може будь-хто. Важливо для паломників, що кожен кільканадцять кілометрів у маленьких містечках розташовані так звані альгаври — будиночки відпочинку для подорожуючих. Вони трьох видів: церковні (які можуть бути безкоштовні для паломника); муніципальні (якими опікується місцева влада), коштують переважно 4-6 євро за ночівлю (без харчування) і розраховані на 12-14 паломників; приватні вартістю близько 12 євро (розраховані на меншу кількість людей, ніж муніципальні). Проте важливо при собі мати «паспорт паломника» — його видають при перших хвилинах маршруту, зазвичай у церквах. Прийти до будиночка можна до 22:00, а залишити його бажано до 9 ранку. Крім того, багатші паломники у містечках можуть заселитися в готель. У середньому група туристів становить 100 осіб. За розповідями паломників, попри значну кількість охочих пройти маршрут, місць для ночівлі вистачає всім.

Іспанський приклад показує, що маленькі міста можуть забезпечити ночівлю паломників на невеликий термін, при цьому є різні види відпочинку, які можуть собі дозволити різні за фінансовим станом паломники.

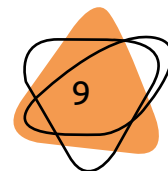
Управління культурною спадщиною такого типу паломництва займається місцева й державна влада Іспанії. Важливо пам'ятати, що це християнський вид паломництва, який має свої особливості та відрізняється від хасидського. Проте такі речі, як спеціальні центри, де подорожні змогли б помолитися та заночувати, потрібні в таких містах незалежно від характеру паломництва. Добре розвинена інфраструктура дає змогу пройти шлях сотням охочих. Для кращої співпраці між паломниками й жителями чи місцевою владою потрібно налагоджувати комунікацію, сприяти забезпеченню комфортних умов у містах для подорожуючих і мінімізувати незручності для місцевих. Міжкультурний діалог та якісна комунікація сприяють налагодженню порозуміння між спільнотами в місті.

Фотомо: uk.wikipedia.org
Карта маршрутів паломницького шляху до собору Святого Якова.

Також треба розвивати туристичну складову не тільки серед паломників, а й туристів, які можуть цікавитися історією міста чи паломництвом, хоча при цьому сповідувати інші релігії. Це чудово видно на прикладі Іспанії, яка таким комплексним підходом сприяє ще й розвитку туризму загалом, бо в Сантьяго-де-Компостелу, завдяки давній історії міста, часто приїжджають не тільки паломники, а й звичайні туристи, яким цікаво пройти цей шлях із мандрівних уподобань.

Управління ж культурною спадщиною у містах хасидського паломництва в Україні відбувається хаотично, часто не узгоджено з владою, при цьому ігнорується туристич-

тична складова, активізація якої може позитивно вплинути на розвиток культурної спадщини в малих містах. Покращення комунікації, відповідальність та розуміння цінностей міжнародної культурної спадщини сприяє її популяризації й спільному збереженню. А це, своєю чергою, сприяє виникненню й розвитку туристичної сфери в малих містах.

КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ:

Бердичев. Науковий центр іудаїки та єврейського мистецтва імені Ф. Петрякової.
URL: <http://www.jewishheritage.org.ua/ua/2390/berdychev.html>.

Ковальська О. Мандрівка до Белзького князівства. Голос України. 12.10.2019.
URL: <http://www.golos.com.ua/article/322716>.

Як Белз перетворився на «місто приїжджих»? Розповідь про руїни одного прикордонного містечка. Громадське радіо. 2018. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/zustrichi/yak-belz-peretvoryvsya-na-misto-pryizhdzhyh-rozpovid-pro-ruiny-odnogo-prykordonnogo-mistechka>.

Корецька Х. Як я пройшла пішки 250 км із Португалії в Іспанію. Studway. 15.09.2017.
URL: <https://studway.com.ua/pishki-250-km/>.

Brama Grodzka. Ośrodek «Brama Grodzka — Teatr NN». 2013.
URL: <http://teatrnn.pl/o-nas/brama-grodzka/>.

Lobby żydowskie wybrało Monikę Krawczyk do restytucji mienia w Polsce. PLPORTAL.PL. 29.01.2019. URL: <https://fakty.plportal.pl/artykuly/kronika-kryminalna-polska-swiat-felietony/lobby-zydowskie-wybralo-monike-krawczyk-do>.

Chełm: Szlak chasydzki. Fundacja Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego. 2008.
URL: http://www.fodz.pl/download/szlak_chasydzki_chelm_PL.pdf.